

POLİTİK RİSK İLE GENİŞLETİLMİŞ ÇEKİM MODELİ: TÜRKİYE’NİN İKİLİ TİCARETİ İÇİN BİR UYGULAMA

An Augmented Gravity Model with Political Risk: An Application of Türkiye

Begüm ÇOBAN* & Uğur AKKOÇ**

Öz

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlanan küreselleşme ile birlikte uluslararası ticaretin hacminde büyük bir artış gerçekleşmiş ve beraberinde kompozisyonunda da değişim gözlemlenmiştir. Bununla birlikte tüm dünyada aynı dönemde politik riskin yükseldiği bilinmektedir. Önemi giderek artan bir risk türü olan politik risk, uluslararası ticaretin yönü ve bileşimi üzerinde güçlü etkilere sahiptir. Buna rağmen literatür politik risk ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi yoğun biçimde incelerken uluslararası ticaret ile politik risk ilişkisini test eden çalışmalar ise son derece az sayıdadır. Türkiye’nin 45 ticaret ortağının yer aldığı bu çalışmada politik riskin Türkiye’nin dış ticareti üzerindeki etkisi 2003-2017 dönemi için panel çekim modeli çerçevesinde analiz edilmiştir. Genelleştirilmiş momentler yönteminin kullanıldığı mevcut analizin sonuçlarına göre partner ülkelerin kişi başına düşen reel gayri safi yurt içi hasılası ile risk faktör endeksinin Türkiye’nin dış ticaretinde önemli belirleyiciler oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca risk bileşenlerinden yalnızca yolsuzluk, sosyoekonomik koşullar, iç çatışma ve kanun ile düzen risklerinin uluslararası ticaret üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Politik Risk,
Uluslararası Ticaret,
Çekim Modeli
GMM Tahmincisi.

JEL Kodları:

F14, C33, F50

Keywords:

Political Risk,
International Trade,
Gravity Model,
GMM Estimator.

JEL Codes:

F14, C33, F50

Abstract

With globalization accelerating since the second half of the 20th century, there has been a great increase in the volume of international trade and a change in its composition has also been observed. However, it is known that political risk has increased in the same period all over the world. Political risk, an increasingly important type of risk, has strong effects on the direction and composition of international trade. Nevertheless, while the literature intensively examines the relationship between political risk and FDI, there are very few studies that test the relationship between international trade and political risk. This study, which includes 45 trading partners of Türkiye, analyzes the impact of political risk on Türkiye's foreign trade within the framework of the panel gravity model for the period 2003-2017. According to the results of the present analysis using the generalized method of moments, the real gross domestic product per capita of partner countries and the risk factor index are found to be important determinants of Türkiye's foreign trade. Moreover, it is concluded that only corruption, socioeconomic conditions, internal conflict, and law and order risks have an impact on international trade.

* Doktora Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Türkiye, begumcobann.24@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5442-7371

** Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Türkiye, uakkoc@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9949-2097 (Sorumlu Yazar)

Makale Geliş Tarihi (Received Date): 02.08.2023 Makale Kabul Tarihi (Accepted Date): 17.11.2023

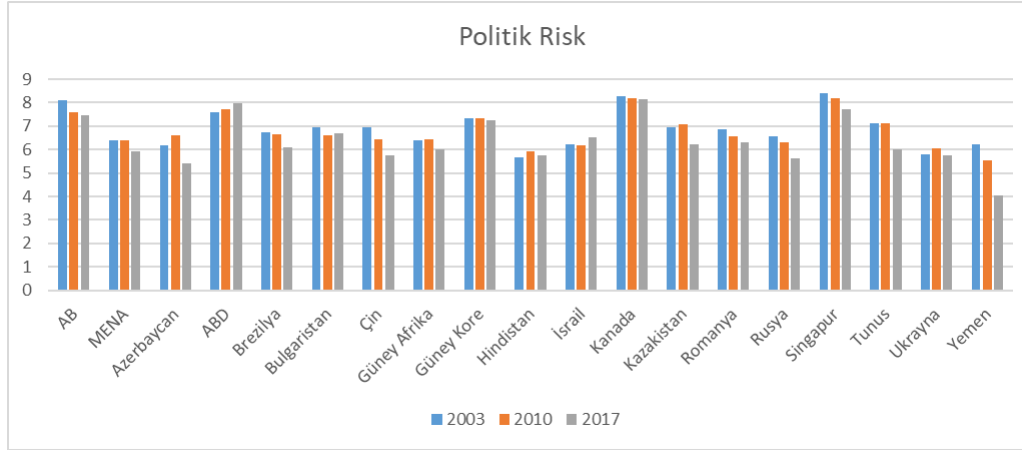
Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

1. Giriş

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlanan küreselleşme ile birlikte uluslararası ticaretin hacminde büyük bir artış olmuş ve uluslararası ticaretin kompozisyonu değişmiştir. Bu dönemde, uluslararası ticarete sermaye akımlarının payının artmasıyla beraber uluslararası işletmelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları önemli ölçüde artmıştır. Öte yandan doğrudan yabancı sermaye yatırımları geniş hacimlere ulaşan uluslararası işletmeler, piyasalarda çeşitli zorluklar ile karşılaşabilmektedir. Herhangi bir ülkeye yatırım yapmayı arzu eden işletmeler ilgili ülkelerin ekonomik, politik ve finansal koşullarından fazlasıyla etkilenmekte ve birçok risk ile mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Uluslararası iş dünyasında diğer risklerin yanında oldukça fazla dikkat çeken bir risk türü olan politik risk, uluslararası işletmeleri onların pazar boyutlarını küçülterek, elde ettikleri gelirleri ülkelere geri göndermelerini engelleyerek ve üretim kapasitelerine etki ederek farklı yollarla etkilemektedir (Menipaz ve Menipaz, 2011).

Siyasi ortamda meydana gelen bu ani değişiklikler, tecrübeli işletmeleri bile politik riskleri değerlendirmeleri için çeşitli yollara sevk etmektedir (Hashmi ve Güvenli, 1992). Uluslararası ticarete küreselleşme ile beraber belirleyici unsurlardan biri haline gelen politik riskin ölçümü ise oldukça önemli bir konudur. Şekil 1., Türkiye'nin ticaret ortağı olan ülkeler için risk faktör endeksinin 2003, 2010 ve 2017 dönemleri boyunca aldığı değerleri göstermektedir. Risk faktör endeksi, politik riskin ters yönlü bir ölçütüdür. Bir başka ifadeyle, risk faktör endeksinin daha yüksek değerleri daha düşük bir politik risk düzeyini ifade etmektedir.

Şekil 1. Türkiye'nin Ticaret Ortaklarında Politik Risk
Kaynak: ICRG Veri Seti

Şekil 1. incelendiğinde üç temel bulgudan söz edilebilir. Bunlardan ilkinde göre, gelişmiş ülkelerin ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin tüm yıllar boyunca gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha yüksek bir risk puanına yani daha düşük bir risk potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Grafikte oldukça belirgin olan duruma göre Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinin diğer ülkelere kıyasla risk faktör endeksi puanları daha düşük yani politik riskleri daha yüksektir. Şekilden çıkarılabilecek ikinci bulgu ise genel olarak tüm ülkeler için yıllar itibariyle politik risk potansiyelleri artmaktadır. Üçüncü olarak ise, 2003'ten 2017'ye politik risk

puanındaki düşüş MENA ülkelerinde daha belirgindir. Özellikle MENA ülkelerinin tümünde risk faktörünün değeri 2003 yılından 2017 yılına düşüş göstermiştir.

Literatürde politik riske yer veren çalışmalarda çoğunlukla politik risk ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkinin analize konu edildiği görülmektedir (örn., Tuman ve Emmert, 1999; Asiedu, 2006). Bununla birlikte politik risk ile turizm arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma da mevcuttur (örn., Poirier, 1997; Brown, 2000; Muzindutsi ve Manaliyo, 2016; Alola vd., 2019; Ghalia vd., 2019). Doğrudan yabancı yatırımlara ve turizm akışlarına kıyasla politik riskin uluslararası ticarete etkisini analiz eden çalışma ise oldukça azdır. Politik riskin uluslararası ticaret üzerindeki etkisini analiz edenlerden biri olan Oh ve Reuveny (2010), 1985-2003 dönemi için 116 ülkeyi kapsayan araştırmalarında politik riskin, uluslararası ticaret üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Politik risk ile uluslararası ticaret ilişkisini analiz eden bir diğerk çalışma olan Yang vd. (2021) ise Çin'in Kuşak ve Yol ülkeleri ile gerçekleşen ikili ticaretinde ülke riskinin rolünü incelemiştir. Çalışma, bu ülkelerde politik, finansal ve ekonomik riskin toplamından oluşan ülke riski arttıkça, Çin'in uluslararası ticaretinin azaldığı sonucuna ulaşmaktadır. Bu çalışmanın alanı ile en uyumlu çalışmalardan olan Goswami ve Panthamit (2022a ve 2022b) çalışmaları ise Tayland ve Çin için; bu ülkelerin ticaret ortakları ile olan ticaretlerinde politik riskin etkili olduğu sonucunu doğrulamaktadır.

Türkiye ile ilgili literatürde ise politik risk ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi analiz eden az sayıda çalışma bulunmaktadır. Emir vd. (2013) Türkiye'de politik risk ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında negatif bir ilişki olduğunu belirtirken Ari (2021) hükümet istikrarı ile ticari açıklık arasındaki nedensellik ilişkisinde ticari açıklıktan hükümet istikrarına doğru tek yönlü nedensellik olduğunu rapor etmektedir. Bir diğerk nedensellik çalışmasında, Yıldız ve Şanlı, (2022) Türkiye'de ekonomik, finansal ve politik riskler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Çalışma, finansal riskten büyümeye doğru bir nedensellik olduğunu ifade etmektedir. Türkiye ile ilgili literatürde, politik risk ölçütlerinden biri ile doğrudan uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi analiz eden tek çalışma Bilgin ve diğerkleridir (2018). Bilgin vd. (2018), Türkiye'nin İslami Kalkınma Bankası üyesi 43 ülke ile 1996 ile 2015 yılları arasındaki ikili ticaretini çekim modeli ile sınyarak belirleyicilerini saptamaya çalışmıştır. Çalışmada, politik riskin 12 bileşeni açıklayıcı değişken olarak yer almaktadır. Çalışma sonucunda, politik risk bileşenlerinden yalnızca hükümet istikrarsızlığının Türkiye'nin uluslararası ticaretinde etkili olduğu ve partner ülkedeki hükümet istikrarsızlığı ile Türkiye'nin uluslararası ticareti arasında negatif ilişki olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin ticaret ortağı ülkelerin politik riskinin Türkiye'nin dış ticaretine etkisi, genişletilmiş panel çekim modeli aracılığıyla tahmin edilmiştir. Bu amaçla, 2003-2017 dönemi için Türkiye ve 45 ticaret ortağı arasındaki ikili dış ticaret verisi kullanılmıştır. Türkiye'nin toplam ikili dış ticareti, Türkiye'nin ve partner ülkelerin kişi başına düşen reel gayri safi yurt içi hasılası, reel döviz kuru, mesafe, ortak sınıra sahip olma, Avrupa Birliği'ne üyelik ve risk faktör endeksi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca analizde politik riski oluşturan on iki bileşenin etkileri ayrı ayrı incelenmiştir. Bu çalışmanın katkılarında ilki, Türkiye'de politik riskin uluslararası ticarete etkisini incelerken Türkiye'nin tüm dış ticaret ortaklarını dikkate alarak örnekleme genişletmesidir. Çalışmanın ikinci katkısı ise, Türkiye için ilk kez, alt bileşenlerin yardımıyla politik risk endeksi oluşturulmuş ve etkisi incelenmiştir. Çalışma üçüncü olarak, politik risk endeksi ile birlikte politik riski oluşturan 12 bileşenin tümünün etkilerinin incelenmesi ile literatüre katkı yapılması hedeflemektedir.

Çalışmanın amacı ve katkısı doğrultusunda iki gelişme konunun önemini artırmaktadır. Birincisi, Türkiye’nin son on yıllarda dış ticaret kompozisyonunda Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinin payının giderek artmış olmasıdır. Örneğin Türkiye’nin toplam dış ticaret hacminde MENA ülkelerinin payı 2003 yılında % 11,21 iken 2022 yılında ise % 23,9’a yükselmiştir. İkincisi ise Türkiye’nin dış ticaret partneri olan ülkelerde son yıllarda görülen istikrarsızlıklardır. 2010 yılında başlayan Arap Baharı ile birlikte MENA ülkelerinde süren istikrarsızlık ve risk ortamı, yakın coğrafyada kimi zaman ortaya çıkan çatışma ve istikrarsızlık ortamı ile birleşmektedir.

İkinci bölümde ilk olarak risk hakkında yapılmış tanımlamalara, risk türlerine ve ülke riskine yer verilmiştir. İkinci bölüm politik risk ile ilgili kavramsal çerçeve sunmaktadır. Üçüncü bölümde çekim modeli ve politik risk hakkındaki çalışmaların yer aldığı literatür incelemesi sunulmuştur. Dördüncü bölümde çalışmanın veri seti ve yöntemi hakkında bilgiler yer verilmiştir. Beşinci bölümde ise çalışmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Altıncı bölümde ise sonuçlar yer almaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve: Politik Risk Tanımları ve Uluslararası Ticaretle İlişkisi

Firmalar yatırım kararlarında politik risk unsurlarının önemini gün geçtikçe daha fazla kavramaktadırlar (Robock, 1971). Literatürde politik risk ile ilgili birçok tanım yer almakla birlikte, politik riskin genellikle politik eylemlerin arzu edilmeyen sonuçları olduğu hususunda bir fikir birliği bulunmaktadır (Kobrin, 1979). Politik riski anlamaya yönelik ilk çalışmalar, ev sahibi hükümetin temel oyuncu ve uluslararası işletmelerin hedef olduğu ikili ilişkilere odaklanmıştır (Simon, 1984).

Robock (1971), uluslararası alanda politik riskin, iş ortamında süresizlikler meydana geldiğinde, tahmin edilmeleri güç olduğunda ve politik değişikliklere neden olduğunda ortaya çıktığını ifade etmiştir. Dahası bu değişikliklerin risk yaratması için bir işletmenin kârını ve diğer amaçlarını kayda değer ölçüde etkilemesi gerektiğini de eklemiştir. Bununla birlikte politik risklerin firmadan firmaya değiştiğini ve bir firma için politik risk oluşturan unsurun diğer bir firma için politik risk oluşturmadığını ifade etmiştir. Franklin R. Root (1972), “Uluslararası bir ticari operasyonda kâr potansiyeli veya varlık kaybına neden olabilecek yurtiçi veya yurtdışında her türlü politik olayın (savaş, ihtilal, darbe, kamulaştırma, vergilendirme, devalüasyon, kambiyo kontrolleri, ithalat kısıtlamaları gibi) olası oluşumu” olarak tanımlamıştır (Kobrin, 1979). Bu tür politik olaylar yatırımcıları fazlasıyla etkilemekte ve mal varlıklarında büyük oranda erimeler yaratmaktadır. Örneğin, İran ve Nikaragua’da meydana gelen devrimler sonucu önemli seviyede yabancı yatırımcı milyonlarca dolarlarını kaybetmiştir (Simon, 1984). Öte yandan her zaman böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Herberg (1992), İtalya’da hükümetlerin sıkça değişmesine rağmen uluslararası işletmelerin yatırım kararından dönmediklerini, aynı şekilde iç savaşın doruk noktasında olduğu Angola’da yaşanan politik istikrarsızlık sebebiyle bu arenada faaliyet gösteren yabancı petrol şirketlerinin yatırım kararından vazgeçmediklerini belirtmiştir (Çilingir, 2004).

Fitzpatrick, politik risk tanımlarını dört ana gruba ayırmıştır (Fitzpatrick, 1983; Kettis, 2004);

1. Politik risk, politik ortamdan kaynaklanmakta ve uluslararası işletme için bir risk oluşturmaktadır.

2. Politik risk, egemen güçlerin müdahalesi ya da kimi zaman egemen güçler tarafından herhangi bir eylemde bulunulmaması biçiminde belirtilmektedir.
3. Belirli bir işleme yönelik olan kısıtlamalar ya da politik eylemler politik risk olarak belirtilmektedir.
4. Politik risk çevre boyutuyla ele alınıp Robock'un meşhur tanımı ile eşleşmektedir. Robock, iş çevresinde politik değişimlerden kaynaklanan süresizlikler oluştuğunda politik riskin ortaya çıkacağını ve belirli bir işletmenin kârı ve hedefleri bu değişikliklerden önemli ölçüde etkileniyorsa riskin yaratılacağını ifade etmiştir.

Haner çalışmasında politik riski kaynakları açısından iç kaynaklı politik riskler ve dış kaynaklı politik riskler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Haner'e (1979) göre politik risk, siyasi klikler arasında iktidar mücadelesi, hükümetin yönetimde kalmak için sansür vb. önlemlere başvurması, aşırı sol grupların yönetimi devralması sonucu gerçekleşen kamulaştırma faaliyetleri gibi iç nedenlerden kaynaklanmakta iken dış kaynaklar ise sınır çatışmaları, ambargo ve ayrımcı vergilendirme gibi uygulamaları içermektedir (Haner, 1979).

İç kaynaklı politik riskler, ülke dâhilinde olup ev sahibi hükümetin yabancı bir işletmeyi kamulaştırması ya da ilgili işletmenin faaliyet alanlarını kısıtlaması gibi hükümet eylemlerini ve ülke içinde boy gösteren din ve sınıf çatışmalarını kapsamaktadır (Alon ve Herbert, 2009). İç kaynaklı riskler, "Hükümet Riski", "Kamulaştırma ve Millileştirme" ve "Siyasi Ortam Riski" olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Yılmaz, 2017).

Hükümet riski, ev sahibi ülke hükümetinin, ulusal politikalarında birdenbire değişikliklere gitmesi nedeniyle baş gösteren bu politik risk, en göze çarpan risk türlerinden biridir (Özdemir, 2010: 28). Politik riski konu alan ilk çalışmalarda ev sahibi hükümetin temel oyuncu, uluslararası işletmelerin de hedef olduğundan bahsedilmiştir. Dünya Bankası, politik risklerin kamulaştırma ve millileştirmeyi de kapsayan yöntemlerden dolayı meydana geldiğini ifade etmiştir (World Bank, 2011).

Kamulaştırma ve millileştirme, hükümetin kamulaştırma ve müsadere yöntemi ile herhangi bir işletmeyi devralmasıdır. Robock (1971) çalışmasında kamulaştırmanın yasal bir hak olduğundan bahsetmiştir. Kamulaştırma haricinde millileştirme adında da ayrı bir kavram bulunmaktadır. Millileştirme, içinde bir sürü kamulaştırmayı barındıran bir yöntem olması ile birlikte belirli bir alanda faaliyet gösteren bütün işletmelerin devralınması olarak ifade edilmektedir.

Siyasi ortam riski, sık iktidar değişikliği, grevler, ayaklanmalar ve zıt fikirli taraflar arasında yaşanan çatışmalar doğrultusunda ortaya çıkabilen istikrarsızlıklardan meydana gelmektedir (Simon, 1984).

Dış kaynaklı politik riskler, ev sahibi ülke dışında ortaya çıkan her türlü politik risklerdir (Alon ve Herbert, 2009: 129). Vergilendirme politikaları, ekonomik yaptırımlar, sınır çatışmaları, misilleme ve savaş gibi risk türleri örnek olarak verilebilir (Simon, 1984). Dış kaynaklı politik riskler, "Ana Ülke Riski" ve "Uluslararası Ortam Riski" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Yılmaz, 2017).

Ana ülke riski bölümünde, ana ülke kavramı ile işletmelerin ya da firmaların merkezinin bulunduğu yer kastedilmek istenmektedir (Güven, 2007: 6). Ana ülke riskleri hakkında bir çıkarım yapmak gerekirse ana ülke ile ev sahibi ülke arasında bazı nedenlerden dolayı gerilimler ortaya çıkabilir. Bu gerilimler ana ülke hükümetinin ilgili ülkelere yatırımı yasaklaması şeklinde

geri dönebilmektedir. Ayrıca işletmelerin ana ülkede karşılaştıkları başka bir risk daha mevcuttur. Terör faaliyetleri olarak adlandırılan bu risk işletmeleri oldukça etkilemektedir (Simon, 1984).

Uluslararası ortam riski, uluslararası toplumun işletmenin yatırımlarına değil de direkt işletmeye yönelik zarar oluşturabilecek eylemleri olabilmektedir. Bu eylemlerin neticesinde işletmenin kazançlarında büyük oranda kayıplar meydana gelebilmektedir (Yılmaz, 2017).

Uluslararası ticarete politik risk, sivil huzursuzluk gibi sosyal konuları içermekte olup belirli bir şirketin kazancını olumsuz yönde etkileyebilmekte ya da iş stratejilerini güçleştirebilmektedir (Furtana, 2020). Goswami ve Panthamit (2022a) çalışmalarında politik risklerin bazı kanallar yardımıyla uluslararası ticareti olumsuz şekilde etkilediğini belirtmiş ve tüm bu kanalları şu şekilde sıralamıştır; (i) Mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı, yurtiçinde ve yurtdışında meydana gelen ayaklanma ve grev gibi sebeplerden dolayı engellenmektedir, (ii) Bir ülkede yolsuzluk seviyesinin yüksek olması dosyaların işlenmesinde gecikme yaratıp ticarete ek maliyete neden olabilmektedir, (iii) Bir ülkede ordunun siyasete dâhil olması, sivil halk arasında gerilimlerin yaşanmasına ya da ticaret koşullarının değişmesine neden olabilir (Goswami ve Panthamit, 2022a):

Tüm bu risklerin dışında ticaret akışlarına etkisi olumsuz olan bir risk daha mevcuttur. Bu politik risk, hükümetlerden kaynaklanmakta olup ticarete mühim bir etkisi vardır. Hükümetlerin dış politikalarında yaşanan beklenmedik değişimler neticesinde politik risk seviyelerinde artış görülebilmektedir. Bu bağlamda önceden dostça tavırlar sergileyen hükümetler bir anda düşmanca tavırlar takınabilmektedir. Değişimle anlatılmak istenen tam olarak bu olmaktadır. Politik risklerin artması ise ticaret ile uğraşanlar için korku ortamı yaratmakta ve uluslararası ticarete azalış ile sonuçlanabilmektedir. Bu korkuların sebepleri hükümetlerin bazı mallara yönelik ticareti engellemesi, bazı malların ise ticaretini sınırlaması gibi ihtimallerden kaynaklanmaktadır. Politik riskin ticarete olan bir diğer olumsuz etkisi ise iç ya da dış çatışmalara neden olmasından kaynaklanmaktadır. İç ya da dış çatışmalar mallara hasar verme, dağıtım geciktirme ve ulaşım altyapısını tahrip etme şeklinde ticarete zarar verebilmektedir. Bu zararların tüccarlar için maliyeti oldukça fazla olması ile birlikte bazı tüccarlar piyasayı terk ederken diğer tüccarlar ise maliyetleri telafi edebilmek amacıyla piyasada kalıp malların fiyatlarını yükseltmektedir. Yükselen fiyatlar ise mallara olan talebin azalmasına neden olmaktadır (Oh ve Reuveny, 2010).

3. Literatür İncelemesi

Literatürde politik risk ile ilgili çalışmalar incelendiğinde politik riskin uluslararası ticarete etkisini inceleyen çalışmaların az sayıda olduğu, diğer yandan politik riskin doğrudan yabancı yatırımlara etkisine odaklanan çalışmaların ise literatürde daha geniş yer bulduğu görülmektedir. Literatürde politik risk ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi konu alan ilk çalışmalardan biri Tuman ve Emmert (1999) tarafından yapılmıştır. Çalışma, 1979-1992 dönemi için Japonya’nın Latin Amerika’da gerçekleştirmiş olduğu doğrudan yabancı yatırımların politik ve ekonomik belirleyicilerini analiz etmiş ve piyasa büyüklüğü ve politik riskin Japonya’nın doğrudan yabancı yatırımlarının en önemli belirleyicileri olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerini tespit etmeye yönelik uygulamalardan bir diğeri de Bevan ve Estrin (2004) çalışmasıdır. Yazarlar, panel veri setini

kullandıkları çalışmalarında başta Avrupa Birliği olmak üzere batı ülkeleri ile bazı geçiş ülkeleri arasındaki doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerini test etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda GSYH değişkeni ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında pozitif bir ilişki mevcut iken mesafe ile ise negatif bir ilişkinin mevcut olduğunu, ilaveten ev sahibi ülke riskinin doğrudan yabancı yatırımlar için önemli bir belirleyici olmadığını ortaya koymuşlardır.

Asiedu (2006) ise ilgili literatürü takip ederek politik istikrarsızlık ve yerel piyasaların büyüklüğü değişkenlerinin yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerini test etmiştir. 1984-2000 dönemi boyunca 22 Sahra-Altı Afrika lkesi için panel veri kullanarak piyasa büyüklüğü, doğal kaynaklar, ev sahibi ülkenin yatırım politikaları, yolsuzluk ve politik istikrarsızlık gibi değişkenlerin doğrudan yabancı yatırımlara etkisini test etmiştir. Buna göre büyük yerel piyasaların, doğal kaynakların, iyi bir hukuk sisteminin ve düşük enflasyonun doğrudan yabancı yatırımları artırdığını, ancak yolsuzluk ve politik istikrarsızlığın ise doğrudan yabancı yatırımları azalttığını tespit etmiştir.

nceki çalışmalardan farklı olarak analize politik riskin 12 bileşenini dâhil eden Busse ve Hefeker (2007), 1984-2003 dönemini ve 83 gelişmekte olan ülkeyi içeren çalışmalarında politik risk, kurumlar ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yardımıyla incelemişlerdir. Yolsuzluk, demokratik hesap verebilirlik, i ve dış çatışmalar, etnik gerilimler, kanun ve düzen ve ayrıca bürokratik kalitenin yabancı yatırımlar için önemli birer belirleyici unsurlar olduğunu tespit eden araştırmacılar, yolsuzluk ve demokratik hesap verebilirliğin diğer değişkenlere nazaran yabancı yatırımlar için çok daha önemli etkileri olduğunu da vurgulamışlardır. Amal vd. (2010), Latin Amerika lkelerindeki doğrudan yabancı yatırımların ekonomik ve politik belirleyicilerini panel veri modeli yardımıyla analiz etmişlerdir. 8 Latin Amerika ülkesini ve 1996-2008 dönemini içeren çalışmalarında, kurumların kalitesi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında pozitif bir ilişkinin mevcut olduğunu ve ülkelerin kurumlarının kalitesini iyileştirmesi durumunda daha fazla doğrudan yabancı yatırımlar çekebileceği yönünde sonuçlar elde etmişlerdir.

Panel veri analizinde ülkeleri gruplandırmaya yönelik çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Goswami ve Haider (2014), 1984-2009 dönemine ait yıllık verileri kullandıkları çalışmalarında 146 ülkeye yer vermişlerdir. Bu lkeleri OECD yesi ülkeler ve OECD yesi olmayan ülkeler şeklinde sınıflandırıp politik risk faktörlerinin doğrudan yabancı yatırımlara etkisini analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre bir ülkenin OECD yesi olup olmadığına bakılmaksızın kültürel çatışma ve ortak ülkenin ev sahibi ülkeye yönelik tutumu doğrudan yabancı yatırımları caydırdığı tespit edilmiştir. Çalışmada, yaygın bir görüş olan hükümet başarısızlığının doğrudan yabancı yatırımları azalttığı görüşünü destekleyen bulgulara ulaşılamamıştır, aynı zamanda, hükümet başarısızlığının doğrudan yabancı yatırımları artırdığı yönünde bulguya ulaşmışlardır.

Politik risk ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi analiz eden az sayıdaki çalışmadan biri Anderson ve Marcouiller (2002) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yapısal bir ithalat talebi modeli kullanarak politik riski belirleyen unsurlardan biri olan ülkelerin kaliteli kurumlara sahip olmasının ticaret akışları üzerindeki etkisi analiz edilmiş ve bu kurumlara sahip ülkelerin birbirleriyle daha fazla ticaret yaptıkları tespit edilmiştir. Bununla birlikte kurumsal kalitenin zayıf olmasının ise ticareti saptırıcı bir unsur olduğuna ayrıca dikkat çekmişlerdir. Anderson ve Marcouiller'den (2002) farklı olarak politik istikrarsızlık ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi ihracat boyutunda analiz etmek isteyen Fosu (2003), 1967-1986 dönemi boyunca 30 Sahra-Altı Afrika ülkesinde vuku bulan politik istikrarsızlıkların ülkelerin ihracat

performanslarına etkisini test etmiştir. Politik istikrarsızlık ile ihracat performansı arasında negatif bir ilişkinin var olduğunu belirten yazar, istikrarsızlığın ülkelerin rekabet gücü üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu yönünde bulgulara ulaşmıştır. Longo ve Sekkat (2004), Fosu’nun (2003) çalışmasına benzer şekilde iç politik gerilimlerin ve yetersiz altyapıların Afrika içi ticaret üzerindeki etkisini test etmişlerdir. Genişletilmiş çekim modelini kullanan araştırmacılar, iç politik gerilimlerin ve yetersiz altyapıların Afrika içi ticareti caydırdığı yönünde sonuca ulaşmışlardır.

Öte yandan Nitsch ve Schumacher (2004) ise politik riskin kaynaklarından olan terörizmi çalışmalarına dâhil etmişler ve terörizm ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkiye odaklanmışlardır. Araştırmacılar, 1960-1993 dönemi için 200’den fazla ülkenin yer aldığı çalışmada artırılmış çekim modeli yardımıyla terörizmin uluslararası ticaret üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu bağlamda terör faaliyetlerinin ticaret hacmini azalttığını ve bir yıl içinde terör faaliyetlerinin sayısının iki katına çıkmasının ikili ticarete %4’lük bir azalmaya neden olacağını bulmuşlardır. Bir diğer terörizm ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışma ise Sezgin ve Sezgin (2018) tarafından gerçekleştirilmiştir. Terörizmin uluslararası ticaret üzerindeki etkisini 1980-2016 dönemi boyunca analiz eden araştırmacılar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerini kapsayan incelemelerinin sonucunda terör faaliyetlerinin İsrail, Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan’ın dış ticaretinde herhangi bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Öte yandan literatürün önemli bir bölümü politik risk bileşenlerinden biri olan yolsuzluk ile ticaret arasındaki ikili ilişkiyi analiz eden çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çalışmalar çoğunlukla yolsuzluğun ülkelerin ekseriyeti için ticareti caydırıcı bir etkisi olduğunu belirtmektedir (Dutt ve Traca, 2010; Musila ve Sigue, 2010; Jong ve Bogmans, 2011).

Politik risk kavramını daraltıp olaya iç ve dış çatışmalar açısından yaklaşmak isteyen Long (2008), çekim modelini kullanarak iç ve dış çatışmaların ihracata etkisini değerlendirmiştir. Yazar, 1984-1997 dönem aralığını içeren çalışmada şiddetli silahlı çatışmalar ile iç ve dış çatışmaların ihracat üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu öne sürmüştür. Martin vd. (2008), 1945-2001 dönemini analiz ederek iç savaş ve uluslararası ticaret arasındaki ikili ilişkiye odaklanmışlardır. Uluslararası ticaretin iç savaş riskini iki ayrı mekanizma aracılığıyla “sigorta” ve “caydırıcılık” şeklinde etkilediğine dair kanıt sunmuşlardır. Buna göre bir ülkenin ticarete açıklığı düşük şiddetli çatışma riskini artırırken, yoğun çatışma riskini ise azalttığını ortaya koymuşlardır.

Goswami ve Panthamit (2022a), artırılmış çekim denklemi çerçevesinde ayrıştırılmış politik riskin Güneydoğu Asya Uluslar Birliği’nin (ASEAN) en önemli üyelerinden biri olan Tayland ve onun 132 ticaret ortağı arasındaki ikili ticarete etkisini 1984-2015 dönemi için test etmişlerdir. Yapılan incelemenin sonucunda Tayland ve ticaret ortaklarının reel GSYH’si, mesafe, ortak din, karayla çevrili ve ada durumunun ticaret akışlarının önemli belirleyicileri olduklarını bulmuşlardır. Ayrıca yurtiçi ve yurt dışında ordunun siyasetteki rolünün ikili ticaret akışlarını azaltmada çok büyük bir etkisi olduğunu ve bu değişkeni yurtiçinde ve yurt dışında hükümet istikrarsızlığı, olumsuz yatırım profili, iç ve dış çatışma değişkenlerinin takip ettiğini tespit etmişlerdir. Goswami ve Panthamit (2022b) ise benzer bir çalışmayı Çin ve ticari ortakları için tekrarlamış ve benzer sonuçlara ulaşmıştır. Yine Çin ile ilgili bir çalışmada, Yang vd. (2021) Çin’in Kuşak ve Yol inisiyatifi üyesi ülkeler ile olan ikili uluslararası ticaretini çekim modeli ile analiz etmiştir. Bu çalışmada, Çin’in bu ülkelerle uluslararası ticaret hacminde, ülke riskinin etkisi incelenmişti. Çalışma, her bir partner ülkedeki ülke riskini, o ülkedeki politik, ekonomik ve finansal risklerin toplamı olarak ölçmektedir. Çalışma, politik riskin de bir bileşeni

olduğu ülke riskinin artmasının, Çin’in uluslararası ticaretinde azalışa neden olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Türkiye ile ilgili literatür incelendiğinde doğrudan yabancı yatırımlar ile politik risk arasındaki ilişkiyi inceleyen alışmalar Türkiye’de de mevcuttur. Bu alışmalar, herhangi bir ülkeye yapılacak yatırımları, söz konusu ülkenin var olan politik koşullarını gözeterek değerlendiren uluslararası çalışmaları büyük oranda örnek almış ve Türkiye ekseninde yeniden yorumlamıştır (Emir vd., 2013; Kaya, 2015; Bilgin vd., 2018). Ancak Türkiye’de politik risk ile uluslararası ticaret ilişkisine dair tek alışma Bilgin vd. (2018) alışmasıdır. Bu alışmada, Bilgin vd. (2018), Türkiye’nin uluslararası ticaretinin belirleyicilerini incelerken politik riski oluşturan 12 alt bileşeni de analize dahil etmiştir. Çalışmanın rnekleme ise, İslami Kalkınma Bankası’na ye 43 ülkedir. Bilgin vd. (2018), politik risk bileşenlerinden hükümet istikrarsızlığı endeksinin Türkiye’nin 43 İslam lkesi ile olan uluslararası ticaretinde belirleyici olduğunu bulmuştur. Hükümet istikrarsızlığı ile uluslararası ticaret arasındaki ilişki negatiftir. Türkiye’nin tüm ticari ortaklarını dikkate alan ve politik risk bileşenlerinden bileşke bir politik risk endeksi türeten bu çalışma, literatürdeki ilgili boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

4. Veri ve Yöntem

4.1. ekim Modeli

Evrensel ekim Yasası’nın mantığı, 17. yüzyılda ünlü fizikçi Isaac Newton aracılığıyla fizik sahasında geliştirilmiştir. Daha sonra iktisat biliminde çekim modeli olarak yer alacak olan çekim yasaının matematiksel açıklaması ve deneysel uygulaması ilk olarak Hollandalı iktisatçı Jan Tinbergen tarafından gerçekleştirilmiştir. (Kızıltan ve şahin, 2020).

Isaac Newton’un 1687 yılında tavsiye ettiği “Evrensel ekim Yasası” şu şekilde formüle edilmiştir (Head, 2003):

$$F_{ij} = G * \frac{M_i * M_j}{D_{ij}^2} \quad (1)$$

(1) numaralı denklemdede yer alan sembollerden, F_{ij} ; i ve j cisimleri arasındaki çekim kuvvetini, M_i ; i cisminin kütlesini, M_j ; j cisminin kütlesini, D_{ij} ; i ve j cisimleri arasındaki mesafeyi ve G ; ekim sabitini göstermektedir.

Jan Tinbergen, ülkelerin fiziki cisimler şeklinde yorumlanabileceğini ifade etmiş olup gayrisafı yurtiçi hasıla değişkeninin ülkelerin kütlelerini yani ekonomik büyüklüklerini gösterebileceğini belirtmiştir. İlaveten çalışmasında çekim yasaının paydasında yer alan mesafenin ülkelerin başkentleri ya da ekonomik olarak en büyük şehirleri arasındaki coğrafi uzaklığ cinsinden llebileceğini dile getirmiştir (Kızıltan ve şahin, 2020: 176). Jan Tinbergen, ticaret akım denklemini basit biçimiyle aşağıdaki gibi tanımlamıştır (Tinbergen, 1962):

$$E_{ij} = \alpha_0 \frac{Y_i^{\alpha_1} * Y_j^{\alpha_2}}{D_{ij}^{\alpha_3}} \quad (2)$$

(2) numaralı denklemdeki sembollerden, E_{ij} ; i ülkesinden j ülkesine gerçekleşen ihracatı, Y_i ; i ülkesinin GSYH'sini, Y_j ; j ülkesinin GSYH'sini, D_{ij} ; i ve j ülkesi arasındaki mesafeyi, α_0 ; çekim sabitini, α_1 , α_2 ve α_3 ise modelin parametrelerini temsil etmektedir.

Denklemde yer alan ve i ülkesi ile j ülkesinin ekonomik büyüklüklerini ifade eden Y_i ve Y_j değişkenlerinin ihracatı olumlu yönde etkilemesi beklenirken nakliye maliyetleri için bir vekil görevi gören mesafenin (D_{ij}) ise ihracatı olumsuz yönde etkilemesi beklenmektedir (Devadason vd., 2018). Denklemde yer alan α_1 , α_2 ve α_3 parametreleri, açıklayıcı değişkenler (Y_i , Y_j ve D_{ij}) ile açıklanacak değişken (E_{ij}) arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini göstermektedir. Çekim sabitini temsil eden faktör α_0 'ın sayısal değeri ise değişkenlerin ölçüldüğü birimlere bağlıdır (Tinbergen, 1962).

Linneman (1966) çalışmasında ise çekim modeline nüfus değişkenini de dâhil ederek çekim modelini genişletmiştir. Linneman'a göre ülkelerin ekonomik büyüklüğü GSYH'nin yanı sıra ülkelerin nüfusları ile de gösterilebilmektedir. Linneman'ın çekim modeli aşağıda yer almaktadır (Genç, 2011: 82):

$$T_{ij} = \beta_0 GDP_i^{\beta_1} GDP_j^{\beta_2} POP_i^{\beta_3} POP_j^{\beta_4} d_{ij}^{\beta_5} \quad (3)$$

(3) numaralı denklemdeki kısaltmalardan GDP_i , i ülkesinin GSYH düzeyini, GDP_j ; j ülkesinin GSYH düzeyini, POP_i ; i ülkesinin nüfusunu, POP_j ; j ülkesinin nüfusunu ve d_{ij} ; i ülkesi ile j ülkesi arasındaki mesafeyi göstermektedir.

4.2. Veri Seti ve Model

Mevcut çalışmada politik riskin Türkiye'nin dış ticaretine etkisi 2003-2017 dönemi için Türkiye ve 45 ticaret ortağı açısından panel çekim modeli ile analiz edilmiştir. Analiz kapsamında ele alınan ülkeler Tablo Ek 1'de gösterilmiştir. Analize Türkiye'nin uluslararası ticaretinde en yüksek paya sahip ilk 50 ülke dahil edilmiştir. Bu ülkeler arasından beş tanesi, verilerin ulaşılabilir olmaması nedeniyle analizden çıkarılmıştır. Geriye kalan kırk beş ülke, Türkiye'nin ihracatında toplam %80'in üzerinde paya sahiptir. Bu nedenle model 15 yıl ve 45 ülke olmak üzere toplam 675 gözlemlili dengeli panel veri seti ile analiz edilmiştir.

Çalışmada politik riskin Türkiye ile önemli 45 ticaret ortağı arasındaki dış ticarete etkisini incelemek amacıyla oluşturulan genişletilmiş çekim modeli aşağıdaki gibidir. Bu modelin tahmin edilmesi için bağımlı değişken olarak Türkiye'nin dış ticaret hacminin Türk lirası cinsinden ifadesi kullanılmıştır.

$$\begin{aligned} \ln TR(X + M)_{ijt} &= \beta_0 + \beta_1 \ln(RGDPPC)_{it} + \beta_2 \ln(RGDPPC)_{jt} + \\ &\beta_3 \ln(REER)_{ijt} + \beta_4 \ln(DIST)_{ij} + \beta_5 CBORD_{ij} + \beta_6 AB_{ijt} + \beta_7 PR_{jt} + \varepsilon_{ijt} \end{aligned} \quad (4)$$

$i = Türkiye \quad j = 1, 2, 3, \dots, 45 \quad t = 2003, 2004, \dots, 2017$

Modelde yer alan değişkenlerin tanımları ve veri kaynakları şu şekilde özetlenmiştir; Dış Ticaret Hacmi $TR(X + M)_{ijt}$: Denklemde yer alan bağımlı değişken $TR(X + M)_{ijt}$, Türkiye'nin j ülkesine yaptığı ihracat ile j ülkesinden yaptığı ithalatın Türk Lirası cinsinden toplam değerini göstermektedir.

Kişi Başına Düşen Reel GSYH: $RGDPPC_{it}$ ve $RGDPPC_{jt}$ açıklayıcı değişkenleri sırasıyla Türkiye'nin kişi başına düşen reel gayri safi yurt içi hasılası ve partner ülkenin kişi başına düşen reel gayri safi yurt içi hasılasını temsil etmektedir. Kişi başına düşen reel GSYH değişkeni 2010 baz yılı temelli ve ABD doları cinsinden olmak üzere Dünya Bankası'nın World Development Indicators veri bankasından (World Bank, 2023) temin edilmiştir.

Mesafe: $DIST_{ij}$ değişkeni Türkiye ve partner ülke arasındaki fiziksel mesafeyi göstermektedir. Nakliye maliyetlerinin bir göstergesi olan mesafenin ikili ticarete etkisinin olumsuz olması beklenmektedir. $DIST_{ij}$ değişkeni Google Earth'den (2021) elde edilmiş olup Türkiye ve her bir j ülkesinin başkentleri arasındaki kuş uçuşu mesafe (km) şeklinde ölçülmüştür.

Reel Döviz Kuru: Ülkenin rekabet gücü hakkında bilgi veren reel döviz kuru şu şekilde hesaplanmıştır:

$$REER_{ijt} = E_{j/i} \times \frac{CPI_i}{CPI_j} \quad (5)$$

CPI_i : Türkiye'nin tüketici fiyat endeksini, $TÜFE_j$ ise partner ülkenin tüketici fiyat endeksini belirtmektedir. Reel döviz kuru, Türkiye ile partner ülkeler arasında kullanılan ikili reel döviz kurunu temsil etmektedir. Reel döviz kurunun hesaplanmasında kullanılan nominal döviz kuru değişkeni IMF'nin (2021) yayınlamış olduğu "International Financial Statistics" (IFS) bir birim ABD doları başına ulusal para birimi, dönem ortalaması şeklinde elde edilmiştir. Bazı ülkelerdeki eksik döviz kuru verileri ise OFX'ten (2021) elde edilmiştir. Tüketici fiyat endeksi (TÜFE) değişkeni ise IMF'nin (2020) "International Financial Statistics" veri tabanından elde edilmiştir.

Ortak Sınır (Kukla Değişken): İki ülkenin sınır komşusu olup olmadığını gösteren $CBORD_{ijt}$ değişkeni iki ülke sınır komşusu ise "1", sınır komşusu değilse "0" değerini almaktadır. Bu değişkenin genellikle ticareti artırıcı bir etkisinin olması ve katsayı işaretinin pozitif olması beklenmektedir.

Avrupa Birliğine (AB) Üyelik (Kukla Değişken): AB'ye üyelik kukla değişkeni (AB_{ijt}) AB sitesinden temin edilmiştir. Ülke bir yıl içinde AB'ye üye ise "1", aksi takdirde "0" değerini almaktadır.

Politik Risk: Bu değişken genişletilmiş çekim denkleminde yer alan ve iki ülke arasındaki ticareti olumsuz etkilemesi beklenen bir unsurdur (Goswami ve Panthamit, 2022a). Bu nedenle politik riski temsil eden değişkenin katsayısının negatif olması beklenmektedir. Politik risk değişkeni olarak PRS Group (2018) tarafından hazırlanan Uluslararası Ülke Risk Rehberi verileri kullanılmıştır. Veride çeşitli göstergeler olarak yer alan risk bileşenleri tek bir risk faktörüne indirgenerek modele dâhil edilmiştir.

International Country Risk Guide (ICRG) tarafından hesaplanan ülke risk primleri riskleri konu alan çalışmalarda fazlasıyla kullanılmaktadır. ICRG, PRS grup içinde yer almakta ve 3 temel risk kategorisinde (politik risk, finansal risk ve ekonomik risk) toplam 22 bileşenden meydana gelmektedir. Finansal riskin 5 alt bileşeni ülkenin finansal riskinin ölçülmesinde, ekonomik riskin 5 alt bileşeni ülkenin ekonomik kuvvetinin ölçülmesinde ve son olarak politik riskin 12 alt bileşeni ise ülkenin politik koşullarının ölçülmesinde kullanılmaktadır (Howell, 2013). Politik risk en fazla 100 puan üzerinden hesaplanabilirken finansal ve ekonomik risk ise

en fazla 50 puan üzerinden hesaplanabilir. 0 ile 49.9 puan aralığı oldukça yüksek risk potansiyelini simgelerken 80 ile 100 puan aralığı ise oldukça düşük risk potansiyelini simgelemektedir (Hernández Gutiérrez, 2018).

Denklemden yer alan ortak sınır, AB üyeliği ve politik risk değişkenleri hariç tüm değişkenlerin logaritması alınmıştır. Son olarak ε_{ijt} hata terimini temsil etmektedir.

5. Yöntem ve Bulgular

Panel veri modellerinde, birim kök testi ve regresyon tahmininde uygun modeli belirlemek amacıyla ilk aşamada yatay kesit birimleri arasındaki bağımlılığın incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle mevcut çalışmanın ampirik analizinde birimler arasında korelasyonun varlığı Pesaran (2004) tarafından geliştirilen *CD* testi ile analiz edilmiştir. Pesaran *CD* testi hem modele hem de değişkenlere tek tek uygulanmış ve sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Ayrıca tabloda Pesaran *CD* testine ilaveten Pesaran (2004) *CD_{LM}*, Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen *LM* (Lagrange Multiplier) testi ve Pesaran vd. (2008) tarafından sapması düzeltilmiş *LM_{adj}* (Bias-Adjusted Cross Sectionally Dependence Lagrange Multiplier) yatay kesit bağımlılığı testleri de yer almaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 1, değişkenlere ve tüm modele uygulanan yatay kesit bağımlılığı testinin sonuçlarını vermektedir:

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testlerinin Sonuçları

Değişkenler	<i>LM</i> (Breusch, Pagan 1980)	<i>D_{LM}</i> (Pesaran 2004)	<i>CD</i> (Pesaran 2004)	<i>LM_{adj}</i> (PUY, 2008)
$\ln(X + M)_{ijt}$	10163.44***	206.15***	96.91***	204.55***
$\ln TR(X + M)_{ijt}$	12394.54***	256.29***	110.40***	254.69***
$\ln RGDPPC_{jt}$	8200.30***	162.03***	57.37***	160.43***
$\ln REER_{ijt}$	4937.74***	88.719***	41.64***	87.11***
RFI_{jt}	5619.89***	104.04***	52.62***	102.44***
Model		21.15***	-	-

Not: *, **, ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 1'de yer alan Pesaran (2004) tarafından geliştirilen *CD* testinin sonuçlarına göre tüm değişkenler için yatay kesit bağımlılığı yoktur boş hipotezi reddedilmekte ve %1 anlamlılık seviyesinde yatay kesit birimleri arasında bağımlılık vardır alternatif hipotezi kabul edilmektedir. Ayrıca Pesaran (2004) tarafından geliştirilen *CD_{LM}*, Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen *LM* testi ve Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen sapması düzeltilmiş *LM_{adj}* testlerine bakıldığında da tüm değişkenler için yatay kesit birimleri arasında bağımlılık olduğu görülmektedir. Analize tabi olan model için ise aynı durumlar geçerlidir.

Çalışmanın bu aşamasında değişkenlerin durağanlığının analiz edilmesi için panel birim kök testleri yapılmıştır. Yatay kesitler arasında bağımlılığın mevcut olması nedeniyle ikinci nesil panel birim kök testlerinden CIPS testi uygulanmıştır. Tablo 2, değişkenlere uygulanan Pesaran CIPS birim kök testinin sonuçları göstermektedir. Tablo 2'de yer alan Pesaran CIPS birim kök test sonuçlarına göre RFI_{jt} değişkeni hariç tüm değişkenlerin düzeyde durağan olmadıkları ve birim kök içerdikleri görülmektedir. İlgili değişkenlerin birinci farkları

alındığında ise durağan hale geldikleri yani I(1) oldukları görülürken RFI_{jt} değişkeni ise düzeyde durağan yani I(0)'dır.

Tablo 2. Pesaran CIPS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Test İstatistikleri	Kritik Değerler		
		%10	%5	%1
$LnTR(X + M)_{ijt}$	-1.896	-2.03	-2.11	-2.26
$\Delta LnTR(X + M)_{ijt}$	-3.335	-2.03	-2.11	-2.26
$LnRGDPPC_{jt}$	-1.499	-2.03	-2.11	-2.26
$\Delta LnRGDPPC_{jt}$	-2.818	-2.03	-2.11	-2.26
$LnREER_{ijt}$	-1.567	-2.03	-2.11	-2.26
$\Delta LnREER_{ijt}$	-3.374	-2.03	-2.11	-2.26
RFI_{jt}	-2.318	-2.03	-2.11	-2.26

Not: Pesaran CIPS birim kök testinin kritik değerleri Stata-15 programından ilgili kodun çalıştırılmasından sonra elde edilmiştir. Sonuçlar % 5 seviyesindeki kritik değerlere göre yorumlanmıştır.

Çalışmada, yatay kesit bağımlılığı ve birim kök testleri ile serilerin durağanlığı tespit edilmiş ve birim kök içeren seriler birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Bu dönüşümün ardından durağan seriler kullanılarak Türkiye ile 45 ticaret ortağı arasındaki ticaretin belirleyicilerini analiz etmek amacıyla dinamik panel literatüründe sıklıkla kullanılan “Arellano ve Bond Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi” (1991) ve “Arellano ve Bover/ Blundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş Momentler” Tahmincisi kullanılmıştır. Sıklıkla bu tahminciler yatay kesit boyutunun büyük zaman boyutunun ise küçük olduğu kısa paneller için kullanılmaktadır. Sistem GMM yöntemi modele daha fazla araç değişken eklemesi yönüyle modelin verimliliğini yükseltmekte ve bu yöntemle Fark GMM yönteminin eksik tarafları ortadan kaldırılmaktadır. Sistem GMM yönteminin tahmin gücü fark GMM yöntemine kıyasla daha yüksektir (Blundell ve Bond, 1998; Akdağ ve İskenderoğlu, 2018). Aşağıda yer alan Tablo 3, Arellano ve Bond Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi ile Arellano ve Bover/ Blundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi sonuçlarını göstermektedir:

Tablo 3. Genişletilmiş Çekim Modelinin GMM Tahmin Sonuçları

	Arellano ve Bond Fark Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi	Arellano ve Bover/ Blundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi
$LnRGDPPC_{it}$	0.46***	0.37***
$LnRGDPPC_{jt}$	1.15***	1.30***
$LnREER_{ijt}$	-0.05	-0.09**
$LnDIST_{ij}$	-0.64***	-0.14
$CBORD_{ij}$	-	-0.25
AB_{ijt}	-0.26	-0.27***
RFI_{jt}	0.13***	0.08*

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerindeki istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3, Türkiye'nin ve ortak ülkelerinin kişi başına düşen reel gayri safi yurt içi hasıllarını temsil eden $LnRGDPPC_{it}$ ve $LnRGDPPC_{jt}$ değişkenlerinin katsayı işaretlerinin

pozitif ve %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade ile Türkiye'nin satın alma gücündeki %1'lik bir yükseliş sırasıyla dış ticaret hacmini % 0.46 ve %0.37 oranında artırmaktadır. Partner ülkenin satın alma gücündeki %1'lik bir yükseliş ise sırasıyla %1.15 ve %1.30 oranında artırmaktadır. Türkiye'nin dış ticaret hacminin artmasında ortak ülkelerin satın alım gücünün daha önemli bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

$LnREER_{ijt}$ değişkeninin ise GMM tahmincisi kullanıldığında işareti negatif ve istatistiksel olarak anlamsız bulunmuş iken sistem GMM kullanıldığında ise ilgili değişkenin işareti negatif ve % 5 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Reel efektif döviz kurundaki %1'lik bir artış toplam dış ticaret üzerinde % 0.09'luk bir azalışa neden olmaktadır. Bu sonuç Türk lirasındaki değerlenmenin Türkiye'nin toplam uluslararası ticaret hacmini azalttığını ifade etmektedir. GMM tahmincisi kullanıldığında $LnDIST_{ij}$ değişkeni beklenildiği gibi negatif ve anlamlıdır. Mesafe değişkenindeki %1'lik bir artış dış ticarete % 0.64'lük bir düşüşe neden olmaktadır. Dış ticaret gerçekleştiren iki ülke arasındaki mesafenin artması ulaşım maliyetlerinin artmasına yol açtığı için dış ticarete olumsuz bir etkisi olmaktadır. Türkiye ile onun ticaret ortakları arasındaki coğrafi uzaklığın artması Türkiye'nin dış ticaret hacmini negatif etkileyebilmektedir. Sistem GMM tahmincisine göre mesafe değişkeninin Türkiye'nin dış ticareti üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamıştır. Ortak sınır değişkeni istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur. İkili ticaret yapılan dış ticaret ortaklarıyla ortak sınıra sahip olma kukla değişkeni ya da mesafe değişkeninin ticaret akışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı bulunmuştur. Benzer şekilde AB üyeliği kukla değişkeni de ikili ticaret üzerinde olumlu bir etkiye sahip değildir.

Risk faktör endeksinin katsayısı ise pozitif ve anlamlıdır. RFI_{jt} değişkenin her iki tahmin edici de kullanıldığında sırasıyla %1 ve %10 seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiş ve ilgili değişkenin Türkiye'nin dış ticaretinin önemli bir belirleyicisi olduğu sonucuna erişilmiştir. Risk faktör endeksindeki bir birimlik artışın risk potansiyelindeki düşüş anlamına geldiği bilindiğine göre düşük risk potansiyeline sahip partner ülkelerin Türkiye ile daha fazla ticaret gerçekleştirdiği ve Türkiye'nin dış ticaretinde %13'lük ve %8'lik bir yükseliş meydana getirdiği açık bir durumdur.

Özetle, Türkiye'nin ikili dış ticaretinin önemli belirleyicileri arasında partner ülkelerin kişi başına düşen GSYH'leri ile risk faktör endeksinin yer aldığı tespit edilmiş ve ilgili değişkenlerin Türkiye'nin ticaret akışlarını teşvik ettikleri görülmektedir. Reel döviz kuru ve ortak sınırın ise Türkiye'nin dış ticareti üzerinde herhangi önemli birer etkileri olmadığı belirlenmiştir.

Modelde yer alan tüm değişkenlerin katsayıları yorumlandıktan sonra politik riskin önemli bileşenlerine de yakından bakmak ve ilgili bileşenleri de yorumlamak gerekli olacaktır. Aşağıda yer alan Tablo 4, politik riskin değerlendirilmesinde kullanılan 12 bileşenin Arellano ve Bond Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi ile Arellano ve Bover/ Blundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisinin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4'te, yolsuzluk bileşeninin katsayısının negatif ve anlamlı olduğu dikkat çekmektedir. Politik risk puanındaki bir birimlik artışın politik risk potansiyelinde azalış anlamına geldiği bilinmektedir. Yolsuzluk risk puanındaki bir birimlik artış Türkiye'nin dış ticaretinde yaklaşık % 10'luk bir azalışa neden olmaktadır. Dolayısıyla partner ülkelerdeki düşük politik risk potansiyelinin ya da düşük yolsuzluk seviyesinin Türkiye'nin dış ticareti üzerinde olumsuz bir etkisi bulunmaktadır. Literatürde çoğunlukla düşük yolsuzluk seviyesinin

dış ticaret üzerinde pozitif bir etkisi olması beklenmesine rağmen bulgular tam tersi bir etkiyi gstermektedir. Partner ülkelerin dūřuk politik risk potansiyeline sahip olması; ilgili ülkelerde kurumsal kapasitenin yüksek olduğu, gümrük memurlarının rüşvet alma yollarına başvurmadığı, her türlü evrak işlerinin Őeffaf yrtldğu gibi yaklaşımlarla açıklanmaktadır. Yolsuzluėun Türkiye'nin dış ticaretini caydıran bir unsur olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Risk Faktörünün Alt Bileşenleri ile Genişletilmiş ekim Modelinin GMM Tahmin Sonuçları

	Arellano ve Bond Fark Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi	Arellano ve Bover/ Blundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi
Hükümet İstikrarı	0.021	0.012
Sosyoekonomik Koşullar	0.033	0.025
Yatırım Profili	0.002	0.000
İ atışma	0.055**	0.028
Dış atışma	0.013	0.011
Yolsuzluk	-0.106*	-0.115**
Ordunun Siyasetteki Rolü	-0.025	0.045
Dini Gerilimler	0.135	0.058
Kanun ve Düzen	0.220**	0.105
Etnik Gerilimler	0.178*	0.067
Demokratik Hesap verebilirlik	-0.020	0.014
Bürokrasi Kalitesi	-0.369	-0.106

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerindeki istatistiksel anlamlılığı gstermektedir.

İ atışma, kanun ve düzen ve etnik gerilimler bileşenlerinin ise GMM tahmincisi kullanıldığında Türkiye'nin dış ticaretinin belirleyicileri oldukları görülmektedir. Üç bileşenin de katsayıları pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Etnik gerilimler bileşenine yakından bakıldığında ilgili bileşenin risk puanındaki 1 birimlik artış, Türkiye'nin dış ticaret hacmini %17 yükseltmektedir. Sistem GMM tahmincisi kullanıldığında ise bu üç değişkenin de anlamsız olduğu görülmektedir. Tablo 4, genel hatlarıyla yorumlandığında hükümet istikrarı, yatırım profili, dış çatışma, ordunun siyasetteki rolü, dini gerilimler, demokratik hesap verebilirlik ve son olarak bürokrasi kalitesi bileşenlerinin Türkiye'nin dış ticareti üzerinde herhangi bir etkileri olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan yolsuzluk bileşeninin ise dış ticareti caydıran bir unsur olduğu görülmektedir.

6. Sonuç

Bu çalışmada literatürdeki çoğu çalışmadan farklı olarak politik risk ile uluslararası ticaret arasındaki ilişki incelenmiştir. Partner ülkelerdeki politik riskin, Türkiye'nin dış ticaretine etkisinin 2003-2017 dönemi boyunca analiz edildiği mevcut araştırmada bağımlı değişken olarak dış ticaret hacmi kullanılmıştır. Açıklayıcı değişkenler ise Türkiye'nin ve ortak ülkelerin kişi başına düşen reel gayri safı yurt içi hasılası, reel döviz kuru, mesafe, ortak sınır, Avrupa Birliği'ne üyelik ve risk faktör endeksidir. Ayrıca politik riskin ölçülmesinde kullanılan 12 bileşen de analize dâhil edilmiştir.

Çalışmanın bulgularına göre gelir düzeyi uluslararası ticarete önemli bir belirleyicidir. Çekim modelinin temeli olan kütle çekim kanununda yer alan cisimlerin kütlesi yerine kullanılan ülkelerin ekonomik büyüklükleri beklendiği gibi Türkiye'nin uluslararası ticaretinde etkilidir. Ancak bu etki, Türkiye'nin ticaret ortağı ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası için geçerlidir. Partner ülkenin gelir düzeyi ile Türkiye'nin toplam uluslararası ticaret hacmi arasında pozitif bir ilişki mevcut iken Türkiye'nin gelir düzeyinin herhangi anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Söz konusu bulgu, ihracat yönünden yurt dışı talep düzeyinin Türkiye'nin uluslararası ticareti için halen önemli bir unsur olduğunu ifade etmektedir.

Öte yandan Türkiye'nin uluslararası ticaretinde fiyat rekabetinin etkisi sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında, reel efektif döviz kurunun anlamlı ve negatif etkisi olduğu bulunmuştur. Türkiye'nin ticaret ortaklarına göre Türk lirasının değerlendirilmesi fiyat rekabetinde dezavantaja neden olarak Türkiye'nin toplam uluslararası ticaret hacmini azaltmaktadır. Burada, Türk lirasının değerlendirilmesi biçiminde ifade edilebilecek reel efektif döviz kurundaki artışın ihracat üzerinde beklenen negatif etkisinin; alım gücünün artması nedeniyle gerçekleşmesi beklenen ithalatı artırıcı etkiden daha büyük olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka değerlendirme ise Türk lirasındaki değerlendirilmenin dış ticaret açığını artırıcı etkisini sürdürdüğü biçiminde yapılabilir.

Çalışmanın odağını oluşturan risk faktör endeksi ise Türkiye'nin dış ticaret ortaklarıyla olan ikili dış ticaretinde anlamlı bir belirleyici olarak elde edilmiştir. Partner ülkede politik risk arttıkça Türkiye ile partner ülke arasındaki dış ticaret hacmi azalmaktadır. Burada, politik risk endeksinin politik riskin ters bir ölçütü olduğu, yani politik risk endeksinin daha yüksek değerlerinin daha düşük politik risk düzeyini ima ettiği not alınmalıdır. Buna göre düşük politik risk potansiyeline sahip olan ülkelerin Türkiye ile daha fazla ticaret gerçekleştirdikleri saptanmıştır. Politik riskin bileşke endeksine ilişkin bu sonuç, Türkiye'nin ticaret yaptığı bölgelerde son dönemlerde meydana gelen politik karışıklıkların Türkiye ile bu ülkeler arasındaki uluslararası ticareti olumsuz etkilediği biçiminde yorumlanabilir.

Bu analizin ardından, politik riskin on iki alt bileşeninin Türkiye'nin uluslararası ticaret hacmine etkilerinin ayrı ayrı incelendiği regresyon tahmini yapılmıştır. Bu tahmin sonucuna göre, alt bileşenlerden yalnızca yolsuzluk, iç çatışma ve kanun ve düzen bileşenleri ile etnik çatışmaların ikili dış ticaretin belirleyicilerinden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bileşenler içerisinde; iç çatışma riski, kanun ve düzen riski ile etnik çatışma riskinin etkisi aynı yödedir. Bu üç bileşende daha düşük riskler Türkiye'nin uluslararası ticaretini artırmaktadır. Özetle, partner ülkelerde ülke içinde çatışma ve düzenle ilgili sert faktörler uluslararası ticaret önünde engel teşkil edebilmektedir. Öte yandan, partner ülkedeki yolsuzluk ile Türkiye'nin toplam uluslararası ticareti ilişkisi ise negatiftir. Bir başka deyişle, yolsuzluğun artması uluslararası ticareti artırmaktadır. Söz konusu bulgu, literatürde yer alan yolsuzluğun gelişmekte olan ülkelerde bürokrasiyi azaltmada etkili olduğu ve ticareti teşvik ettiği yönündeki argüman ile uyumludur.

Son zamanlarda toplumların küreselleşme sürecinin de etkisiyle birbirleriyle daha yakından ilişkili oldukları bilinmektedir. Küreselleşme sürecinin ticaret yönünden belirgin nitelikleri arasında uluslararası işletmelerin sınır ötesi yatırımları ve ülkeler arasında uluslararası ticaretin artması ve bu dış ticaretin artış eğiliminde olması gibi faktörler sayılabilir. Bu faktörler ise çoğunlukla ülkelerdeki politik risk düzeyiyle yakından ilişkidir. Politik risk düzeyinin düşük olması ticaret için gerekli koşul olarak düşünülebilir. Bununla birlikte Türkiye'nin uluslararası ticareti için politik risk bileşenlerinden sert güçlerin etkili olduğu iddia edilebilir. Bu çalışmanın

da desteklediği bulgular göstermektedir, barış, güvenlik ortamı ve istikrar uluslararası ticareti artıran unsurlardır. Bunların yanı sıra yolsuzluk düzeyinin uluslararası ticaret üzerindeki olumlu etkisi, ticaret önündeki bürokratik engellerin halen bir bariyer işlevi gördüğünü belirtmektedir. Ticaret hacminin genişletilmesi için izlenebilecek yollardan bir tanesi de ticaret alanındaki bürokrasinin azaltılması olarak ele alınmaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasına gerek olmayan bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Araştırmacıların çıkar atışması Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar atışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akdağ, S. ve İskenderoğlu, Ö. (2018). Çeşitli finansal rasyoların karlılık üzerinde etkisi: OECD ülkelerindeki turizm şirketleri üzerine bir uygulama. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(4), 18-25. <https://doi.org/10.32479/iicd.150>
- Alola, U.V., Cop, S. and Alola, A.A. (2019). The spillover effects of tourism receipts, political risk, real exchange rate, and trade indicators in Turkey. *International Journal of Tourism Research*, 21(6), 813-823. <https://doi.org/10.1002/jtr.2307>
- Alon, I. and Herbert, T. (2009). A stranger in a strange land: Micro political risk and the multinational firm. *Business Horizons*, 52(2), 127-137. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2008.09.004>
- Amal, M., Tomio, B.T. and Raboch, H. (2010). Determinants of foreign direct investment in Latin America. *GCG: Journal of Globalization, Competitiveness and Governability*, 4(3), 116-133. doi:10.3232/GCG.2010.V4.N3.07
- Anderson, J.E. and Marcouiller, D. (2002). Insecurity and the pattern of trade: An empirical investigation. *The Review of Economics and Statistics*, 84(2), 342-352. <https://doi.org/10.1162/003465302317411587>
- Arellano, M. and Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297. <https://doi.org/10.2307/2297968>
- Arellano, M. and Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of Econometrics*, 68(1), 29-51. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01642-D](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01642-D)
- Ari, Y. (2021). Causality relationship between government stability and trade openness: The case of Turkey. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi (İktisad)*, 6(16), 422-431. <https://doi.org/10.25204/iktisad.840909>
- Asiedu, E. (2006). Foreign direct investment in Africa: The role of natural resources, market size, government policy, institutions and political instability. *The World Economy*, 29(1), 63-77. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2006.00758.x>
- Bevan, A.A. and Estrin S. (2004). The determinants of foreign direct investment into European transition economies. *Journal of Comparative Economics*, 32(4), 775-787. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2004.08.006>
- Bilgin, M.H., Gozgor, G. and Demir E. (2018). The determinants of Turkey's exports to Islamic countries: The impact of political risks. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 27(5), 486-503. <https://doi.org/10.1080/09638199.2017.1396489>
- Blundell, R. and Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115-143. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(98\)00009-8](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00009-8)
- Breusch, T.S. and Pagan, A.R. (1980). The LaGrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Brown, D.O. (2000). Political risk and other barriers to tourism promotion in Africa: Perceptions of us-based travel intermediaries. *Journal of Vacation Marketing*, 6(3), 197-210. <https://doi.org/10.1177/1356766700006003>
- Busse, M. and Hefeker, C. (2007). Political risk, institutions and foreign direct investment. *European Journal of Political Economy*, 23(2), 397-415. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2006.02.003>
- Çilingir, S. (2004). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında politik risk ve Türkiye açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Devadason, E.S., Govindaraju, V.G.R.C. and Mubarik, S. (2018). Defining potentials and barriers to trade in the Malaysia-Chile partnership. *International Journal of Emerging Markets*, 13(5), 758-779. <https://doi.org/10.1108/IJoEM-11-2016-0306>

- Dutt, P. and Traca, D. (2010). Corruption and bilateral trade flows: Extortion or evasion? *The Review of Economics and Statistics*, 92(4), 843-860. https://doi.org/10.1162/REST_a_00034
- Fitzpatrick, M. (1983). The definition and assessment of political risk in international business: A review of the literature. *Academy of the Management Review*, 8(2), 249-254. <https://doi.org/10.5465/amr.1983.4284734>
- Fosu, A.K. (2003). Political instability and export performance in sub-Saharan Africa. *The Journal of Development Studies*, 39(4), 68-83. <https://doi.org/10.1080/713869426>
- Furtana, T.E. (2020). *Türkiye'nin enerji bağımlılığındaki politik riskin dış ticarete etkileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.
- Genç, M.C. (2011). *Bölgeselleşme ve bölgeselleşmenin ticaret akımları üzerindeki etkisinin çekim modeli ile analizi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Ghalia, T., Fidrmuc, J., Samargandi, N. and Sohag, K. (2019). Institutional quality, political risk and tourism. *Tourism Management Perspectives*, 32, 100576. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2019.100576>
- Google Earth. (2021). *Distance data* [Dataset]. Retrieved from <https://earth.google.com/web/@0,0,0a,22251752.77375655d,35y,0h,0t,0r>.
- Goswami, G.G. and Haider, S. (2014). Does political risk deter FDI inflow? An analytical approach using panel data and factor analysis. *Journal of Economic Studies*, 41(2), 233-252. <https://doi.org/10.1108/JES-03-2012-0041>
- Goswami, G.G. and Panthamit, N. (2022a). Does political risk lower bilateral trade flow? A gravity panel framework for Thailand vis-a-vis her trading partners. *International Journal of Emerging Markets*, 17(2), 600-620. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-07-2020-0755>
- Goswami, G.G., and Panthamit, N. (2022b). Does political risk matter for China's trade with ASEAN and MENA countries? A belt road initiative perspective. *The Chinese Economy*, 55(3), 188-207. <https://doi.org/10.1080/10971475.2021.1958454>
- Güven, Y. (2007). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişme yolunda ülke ekonomileri üzerine etkileri: Türkiye için ampirik bulgular ve değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Haner, F.T. (1979). Rating investment risk abroad. *Business Horizons*, 22(2), 18-23. [https://doi.org/10.1016/0007-6813\(79\)90045-4](https://doi.org/10.1016/0007-6813(79)90045-4)
- Hashmi, M.A. and Güvenli, T. (1992). Importance of political risk assessment function in U.S. multinational corporations. *Global Finance Journal*, 3(2), 137-144. [https://doi.org/10.1016/1044-0283\(92\)90009-A](https://doi.org/10.1016/1044-0283(92)90009-A)
- Head, K. (2003). *Gravity for beginners*. Retrieved from <http://pioneer.netserv.chula.ac.th/~kkornkar/inter%20trade%20undergrad/term%20paper/gravity%202.pdf>
- Herberg, M.E. (1992). Foreign direct investment: The upstream petroleum industry. In R. Solberg (Eds.), *Country risk analysis: A handbook* (pp. 232-252). Londra: Routledge.
- Hernández Gutiérrez, J.C. (2018). *The political risk analysis* (International Security Studies Group). Retrieved from <http://www.seguridadinternacional.es/?q=en/print/147>
- Howell, L.D. (2013). *ICRG methodology* (The PRS Group). Retrieved from https://www.unisg.ch/fileadmin/user_upload/HSG_ROOT/_Kernauftritt_HSG/Universitaet/Bibliot hek/Suchen_und_Nutzen/Datenbanken/Datenbankseiten/A-Z/ICRG_Dataset/ICRG_Methodology.pdf
- IMF. (2020). *Direction of trade statistics* [Dataset]. Retrieved from <https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85> (13.12.2020).
- IMF. (2021). *International financial statistics* [Dataset]. Retrieved from <https://data.imf.org/?sk=4c514d48-b6ba-49ed-8ab9-52b0c1a0179b>.

- Jong, E. and Bogmans, C. (2011). Does corruption discourage international trade. *European Journal of Political Economy*, 27(2), 385-398. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2010.11.005>
- Kaya, E. (2015). Ülke riskinin yabancı portföy yatırımları üzerindeki etkisi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4), 611-623. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/>
- Kettis, M. (2004). *The challenge of political risk: exploring the political risk management of Swedish multinational corporations* (Unpublished doctoral dissertation). Stockholm University, Faculty of Social Sciences, Stockholm.
- Kızıltan, A. ve Şahin, H. (2020). Çekim modeli uygulanmasında karşılaşılan temel sorunlar ve ampirik çözüm stratejilerine yönelik bir literatür incelemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 64, 175-190. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/>
- Kobrin, S.J. (1979). Political risk: A review and reconsideration. *Journal of International of Business Studies*, 10(1), 67-80. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490631>
- Linneman, H. (1966). *An econometric study of international trade flow*. Amsterdam: North-Holland.
- Long, A.G. (2008). Bilateral trade in the shadow of armed conflict. *International Studies Quarterly*, 52(1), 81-101. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2007.00492.x>
- Longo, R. and Sekkat, K. (2004). Economic obstacles to expanding intra-African trade. *World Development*, 32(8), 1309-1321. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2004.02.006>
- Martin, P., Mayer, T. and Thoenig, M. (2008). Civil wars and international trade. *Journal of the European Economic Association*, 6(2-3), 541-550. <https://doi.org/10.1162/JEEA.2008.6.2-3.541>
- Menipaz, E. and Menipaz, A. (2011). *International business: Theory and practice*. USA: Sage.
- Musila, J.W. and Sique, S.P. (2010). Corruption and international trade: An empirical investigation of African countries. *World Economy*, 33(1), 129-146. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2009.01208.x>
- Muzindutsi, P.F. and Manaliyo, J.C. (2016). Effect of political risk shocks on tourism revenue in South Africa: Time series analysis. *International Journal of Business and Management Studies*, 8(2), 169-186. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijbms/>
- Nitsch, V. and Schumacher, D. (2004). Terrorism and international trade: An empirical investigation. *European Journal of Political Economy*, 20(2), 423-433. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2003.12.009>
- OFX. (2021). *Historical exchange rates* [Dataset]. Retrieved from <https://www.ofx.com/en-au/forex-news/historical-exchange-rates/eur/>.
- Oh, C.H. and Reuveny, R. (2010). Climatic natural disasters, political risk, and international trade. *Global Environmental Change*, 20(2), 243-254. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2009.11.005>
- Özdemir, A. (2010). *Uluslararası işletmelerde politik risk ve bir araştırma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pesaran, M.H. (2004). *General diagnostic tests for cross section dependence in panels* (IZA Discussion Paper No. 1240). Retrieved from <https://docs.iza.org/dp1240.pdf>
- Pesaran, M.H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M.H., Ullah, A. and Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127. <https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x>
- Poirier, R.A. (1997). Political risk analysis and tourism. *Annals of Tourism Research*, 24(3), 675-686. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00019-4](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00019-4)
- PRS Group. (2018). *The international country risk guide* [Dataset]. Retrieved from <https://www.prsgroup.com/explore-our-products/icrg/>.

- Robock, S.H. (1971). Political risk: Identification and assessment. *The Columbia Journal of World Business*, 6(4), 6-20. Retrieved from <https://www.scrip.org/>
- Root, F.R. (1972). Analyzing political risks in international business. In P.D. Grub and D. Khambata (Eds.), *The multinational enterprise in transition: Strategies for global competitiveness* (pp. 354-365). Princeton: Darwin Press.
- Sezgin, Ő. ve Sezgin, S. (2018). Ortadoğu ũlkelerinde ticaret hacmi ve terör ilişkisi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 205-223. <https://doi.org/10.17541/optimum.433404>
- Simon, J.D. (1984). A theoretical perspective on political risk. *Journal of International Business Studies*, 15(3), 123-143. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490499>
- Tinbergen, J. (1962). *Shaping the world economy: Suggestions for an international economic policy*. New York: Twentieth Century Fund.
- Tuman, J.P. and Emmert, C.F. (1999). Explaining Japanese foreign direct investment in Latin America, 1979-1992. *Social Science Quarterly*, 80(3), 539-555. Retrieved from <https://www.jstor.org/>
- Uysal, M., Emir, M. ve Doğru, B. (2013). ũlkenin risklilik durumu ile ũlkeye gelen doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 79-92. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/atauniiibd>
- World Bank. (2011). *World investment and political risk* (MIGA World Bank Group). Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12429?show=full>
- World Bank. (2023). *World development indicators* [Dataset]. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>
- Yang, W., Xue, F., Shi, J., Shao, Y. and Wang, D. (2021). Factors affecting the trade dependence relationship of Asian countries with China: Implications for China's belt and road initiative. *Sustainability*, 13(19), 10844. <https://doi.org/10.3390/su131910844>
- Yıldız, B. ve Şanlı, O. (2022). Politik, ekonomik ve finansal risklerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 8(2), 219-248. <https://doi.org/10.20979/ueyd.1124821>
- Yılmaz, Y. (2017). Sermaye piyasasında işletmeler açısından politik riskin değerlendirilmesi. *International Journal of Management and Administration*, 1(2), 39-44. <https://doi.org/10.29064/ijma.333747>

A GRAVITY MODEL EXTENSION WITH POLITICAL RISK: AN APPLICATION OF TÜRKİYE

EXTENDED SUMMARY

The Aim of the Study

This study analyzes the impact of political risk of Türkiye's trading partners on Türkiye's foreign trade is estimated using an extended panel gravity model. For this purpose, bilateral foreign trade data between Türkiye and 45 trading partners for the period 2003-2017 are used. Turkey's total bilateral foreign trade is explained by Türkiye's and partner countries' real gross domestic product per capita, real exchange rate, distance, common border, European Union membership and risk factor index. In addition, the effects of the twelve components of political risk are analyzed separately. This study aims to contribute to the literature by analyzing the effects of all 12 components of political risk together with the political risk index. In line with the purpose and contribution of the study, two developments increase the importance of the issue. First, the share of Middle East and North Africa (MENA) countries in Türkiye's foreign trade composition has gradually increased in recent decades. For instance, the share of MENA countries in Türkiye's total foreign trade volume increased from 11.21% in 2003 to 15.78% in 2017. The second is the instability in Türkiye's foreign trade partners in recent years. The 2010 Arab Spring and the ongoing instability and risk environment in MENA countries are compounded by the conflicts and instability in the nearby geography.

Methodology

In this study, the extended gravity model to analyze the impact of political risk on foreign trade between Türkiye and its 45 major trading partners is constructed as follows. Country risk premia calculated by the ICRG are widely used in risk studies. The ICRG is part of the PRS group and consists of 22 components in 3 main risk categories (political risk, financial risk and economic risk). In the empirical analysis of the current study, the existence of correlation among the units is analyzed with the CD test developed by Pesaran (2004). It shows that there is dependence between cross-sectional units for all variables. At this stage of the study, panel unit root tests were conducted to analyze the stationarity of the variables. In the study, the stationarity of the series was determined by horizontal cross-section dependence and unit root tests and the series with unit roots were made stationary by taking their first differences. After this transformation, the "Arellano and Bond Generalized Moments Estimator" (1991) and the "Arellano and Bover/ Blundell and Bond System Generalized Moments" Estimator, which are frequently used in the dynamic panel literature, are used to analyze the determinants of trade between Türkiye and its 45 trading partners using stationary series.

Findings

Results show that the coefficient signs of income variables representing the real gross domestic product per capita of Türkiye and partner countries are positive and statistically

significant at the 1% level. The coefficient of the risk factor index is positive and significant risk factor index variable is found to be statistically significant and it is concluded that this variable is an important determinant of Türkiye's foreign trade. Since it is known that a one-unit increase in the risk factor index means a decrease in the risk potential, it is clear that partner countries with low risk potential trade more with Turkey, leading to a 13% and 8% increase in Türkiye's foreign trade. In sum, the GDP per capita of partner countries and the risk factor index are found to be among the important determinants of Türkiye's bilateral foreign trade and these variables are found to encourage Türkiye's trade flows. The real exchange rate and the common border are found to have no significant effects on Türkiye's foreign trade. After interpreting the coefficients of all the variables in the model, it will be necessary to take a closer look at the important components of political risk and interpret the relevant components as well.

Conclusion

Internal conflict, law and order and ethnic tensions components are the determinants of Türkiye's foreign trade. The coefficients of all three components are positive and statistically significant. A general interpretation of results reveals that government stability, investment profile, foreign conflict, the role of the military in politics, religious tensions, democratic accountability and finally bureaucracy quality have no effect on Türkiye's foreign trade. On the other hand, the corruption component appears to be a deterrent to foreign trade. Since having low political risk potential is a factor that increases foreign trade, countries with high levels of political risk need to improve the quality of their institutions, run stable programs and be more responsive to their people in order to realize more trade.